

Mikko Moilanen

Peltopohjan miekka – uusi nuoremman rautakauden löytö Asikkalasta

Peltopohjasvärdet – ett nytt yngre järnåldersfynd från Asikkala

I maj 2016 hittades med metalldetektor ett svärd i Peltopohja, Urajärvi i Asikkala. Svärdet, som möjligen är ur en brandgrav, var täckt av eldpatina och svärdsknappen hade avlägsnats. Svärds klingans ingraverade symboler är inte av järn och tyder på korstågstim, fastän det inte går att med säkerhet klassificera svärdet utgående från fästet. Man känner inte till några identiska ingraveringar, möjligtvis är Asikkalasvärdet symboler en fortsättning på liknande vikingatida motiv. Svärdet är ett relativt sent vapenfynd från området, trots att dess fyndsammanhang utgående från nuvarande forskningsläge ännu är oklart.

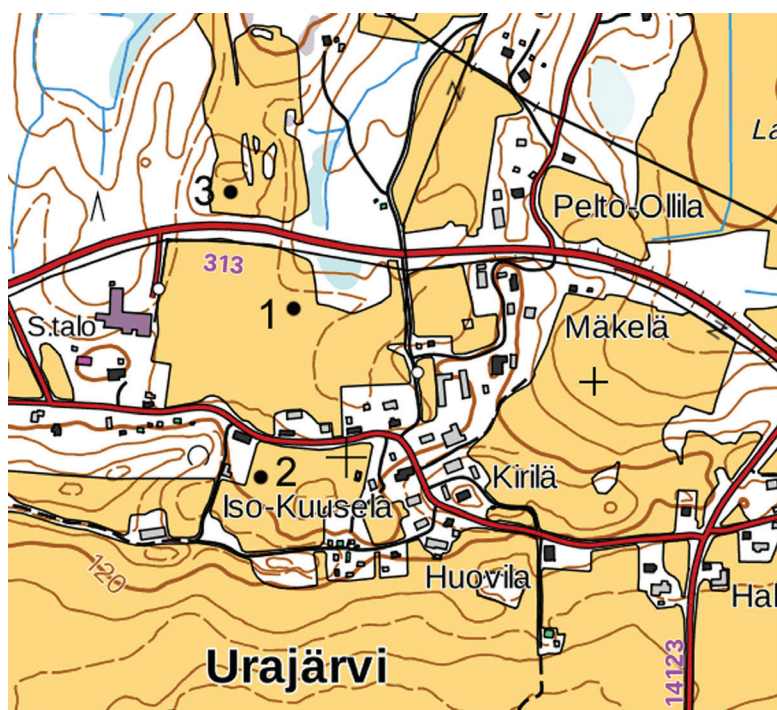
Johdanto

6.5.2016 löytyi miekka Peltopohja-nimisestä pellostä, joka sijaitsee Asikkalan Urajärven historiallisen ajan kyläpaikan läheisyydessä (kuva 1). Miekan (KM 40931:1) löysivät kaksi paikallista metallinilmaisinharrastajaa, jotka toimivat yhteistyössä Lahden kaupunginmuseon arkeologien kanssa. Ikäisekseen varsin hyväkuntoinen miekka löytyi pellon kyntökerroksen ja koskemattoman maan rajalta. Miekka oli muuten kokonainen, mutta sen ponsi puuttui. Ponsi oli joko irroitettu tai sitten miekka oli muuten rikkoutunut ennen sen maahanpanoa. Maankäyttö, eli tässä tapauksessa viljely, oli jättänyt jälkensä miekanterään, jonka puolenvälin tienoilla on pieni taipuma ehkäpä auran terän osumisen seurauksena.

Lahden kaupunginmuseon arkeologit suorittivat yhdessä metallinilmaisinharrastajien kanssa pellolla pintapöimintää jo ennen miekan löytymistä, eikä silloin vielä löytynyt mitään merkittävää. Miekan löytymisen jälkeisessä koekuopituksessa ei myöskään tullut esiin merkkejä kiinteästä muinaisjäänne-

tä. Pellostä on aikaisemmin otettu talteen historiallisen ajan löytöjen ohella rautakautisten korujen katkelmia, joten on mahdollista, että paikalla on ollut rautakaudella asuinpaikka, kalmisto tai peräti molemmat. On myös oletettavaa, että miekan löytöpaikalla on sijainnut muinaispelto päätellen koekuopituksessa esiin tulleista auranjäljistä (Häkälä 2016b).

Saman pellon läheisyydestä Iso-Kuuselasta, muutaman sadan metrin päästä etelään miekan löytöpaikasta, on aiemmin löydetty irtonainen, hopealankaupotuksen koristeltu miekan ponsi (Häkälä 2016a). Tälle ponnelle ei ole varsinaista tyypivastinetta, mutta kaikista lähinnä se on Petersenin (1919) tyyppiä H, vaikkakaan ponsi ei ole huipustaan terävä H-tyypin tapaan. Ponsi ajoittuu viikinkiajalle ja kuuluu selkeästi eri miekkaan kuin yllä kuvailtu kokonaisempi löytö. Kyseisen paikan ajoitusta viikinkiajalle tukee myös sieltä aikaisemmin löydetty pyöreä kupurasolki. Niin ikään Peltopohjasta hieman pohjoiseen sijaitsee Kylä-Honnilan löytöpaikka, josta löydettyjen rahan ja sormuksen perusteella kohde ajoittuu viikinkiaikaan ja historialliselle ajalle.

Kuva 1. Tekstissä mainitut Urajärven löytöpaikat: 1. Peltopohja (miekan löytöpaikka), 2. Iso-Kuusela (miekanponnen löytöpaikka) ja 3. Kylä-Honnilla. Pohjakartta: Maanmittauslaitos.

Miekan tyypittelyn ongelmia

Miekka itsessään on kokonaisuudessaan noin 80 cm pitkä, ilman puuttuvaa pontta tietysti (kuva 2). Teräosan pituus on noin 69 cm ja sen suurin leveys lähellä väistintä 5 cm, ennen terän kärjen jyrkkää kaventumista leveys on noin 3,5 cm. Kahvan ruodon pituus on 9,5 cm. Väistimen pituus on 13 cm, korkeus 1,3 cm ja paksuus 1,5 cm. Veriura jatkuu lähes terän kärkeen saakka.

Miekan ponsi puuttuu, joten kahvan osan tyypittely on hankalaa. Miekassa jäljellä oleva väistinrauta on muodoltaan pitkäkö, poikkileikkaukseltaan lähes nelikulmainen palkki, joka kaartuu hieman kädensijasta pois päin. Väistimen mittasuhteet viittaavat aikaisintaan viikinkiajan lopun tai ristiretkiajan miekkatyyppeihin. Varteenotettavia vaihtoehtoja on kolme: Petersenin X-tyyppi, ns. linssipontinen kahvatyyppi, sekä

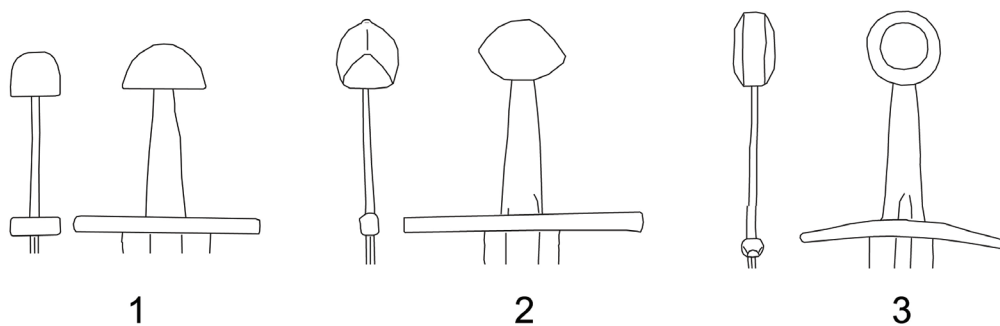
kiekkomaisella ponnella varustettu kahva (kuva 3).

Petersenin X-tyypissä on hieman viikinkiajan koristeltuja kahvatyyppisiä pidempi ja sirompi väistin yhdistettynä puolipallomaiseen ja litteään ponteen. X-tyyppi on varhaisin kahvatyyppi, jossa erillinen ponnentalunen on jo hävinnyt ja ponsi on yksiosainen. Petersen erotti X-tyypissä kaksi varianttia, vanhemman ja nuoremman, joista ensimmäisessä on koristeutat imitoimassa kaksiosaista ja lohkopontista ponsikonstruktiota, kun taas jälkimmäisestä nämä urat jo puuttuvat. Useimmissa tapauksissa tyyppin väistin on suora, mutta kaareviakin tapauksia tunnetaan.

Yhdistettäessä X-tyyppiä Asikkalan miekan kanssa jonkinasteiseksi ongelmaksi nousee tyyppin ajoitus. Petersenin mukaan tyyppi ajoittuu 900-luvulle (Petersen 1919: 165, 183), kun taas muut tutkijat asettavat

Kuva 2. Asikkalan Urajärven miekka löytökontekstissaan esille kaivettuna. Kuva: Piritta Häkälä, Lahden kaupunginmuseo/kuva-arkisto.

Kuva 3. Asikkalan miekalle mahdolliset ponsityypit: Petersenin X-tyyppi (1), linssimäinen ponsi (2) ja kiekkomainen ponsi (3). Piirrokset: Mikko Moilanen.

tyypin hieman nuoremmaksi, 900-luvun puolivälistä aina 1000-luvulle (esim. Jakobsson 1992: 57; Mandel 1991: 119; Jones 2002: 18–19). Joissain tapauksissa tosin tyyppin käyttöiän loppupääksi on esitetty jopa 1100-lukua (esim. Bruhn Hoffmeyer 1954: 34–36), mutta toistaiseksi Suomesta löydetty X-tyypin miekat edustavat kaikki Petersenin myöhäisempää varianttia ja ajoittuvat myöhäisintään 1000-luvun alkupuoliskolle, kun tarkastellaan niihin kiinnitettyjä, usein rautaisin merkein varustettuja säiliä.

Linssipontinen miekkatyyppi sijoittuu aikaisintaan viikinki- ja ristiretki-ajan taitteeseen. Nimityksen mukaisesti ponsi on linssimäinen tai parapähkinän muotoinen (engl. brazil-nut pommel). Typologisesti linssipontiset kahvat sijoittuvat Ewart Oakeshottin keskiajan miekkojen luokittelussa ponsityyppeihin A ja B, joista A on pitkänomaisempi ja B lyhyempi ja paksumpi. Väistimet ovat X-tyypin kaltaisia, mutta useimmiten hieman pidempiä ja ohuempia. Linssipontiset miekat ajoittuvat hyvin laveasti aina viikinkiajan lopulta 1200-luvulle saakka. Oakeshottin mukaan ponnien A-varianttia tavataan vuosien 1000 ja 1150 väliseltä ajanjaksolta, ja B-varianttia vuosina 1050–1150 (Oakeshott 1964: 93). Virolaisista, balttilaisista ja saksalaisista konteksteista linssimäisiä ponsia tunnetaan aina noin vuoteen 1200 saakka (Mandel 1991:

121; Kazakevičius 1996: 88–89; Geibig 1991: 63–77). Linssimäisten ponsien yhteydestä tunnetaan sekä rautaisia että ei-rautaisia säiläkoristeita, mikä puolestaan tukee tyyppin pitkäikäisyyttä.

Kolmas mahdollinen vaihtoehto Asikkalan miekan ponsityypille on kiekkomainen ponsi, jollaiset ilmestyvät vasta ristiretkiajalla. Suomesta kyseiseltä aikakaudelta tunnetaan kolmea erilaista varianttia, joista Leena Tomanterä on käyttänyt nimityksiä A-, B- ja C-variantit (Tomanterä 1978: 23–24). A-tyypissä on yksinkertainen, kiekkoa muistuttava ponsi, kun taas B-variantin ponsi on reunoiltaan fasetoitu (kuva 4). C-varianttia on vain yksi kappale, ja sen ponsi on fasetoitu ja kuusikulmainen, ei siis pyöreä ja varsinaisesti kiekkomainen. Väistimet ovat linssipontisten kahvatyyppien kaltaisia eli pitkiä ja ohuita. Jälleen lyhyempiä, paksumpia ja kaarevia poikkeuksiaakin löytyy.

Tomanterä on ajoittanut Suomes- ta löydetty, yllä kuvaillut kiekkoponsityypit vuosien 1000 ja 1200 välille. Baltian maissa tyyppin käyttöikä on ilmeisesti sata vuotta pidempi (Kazakevičius 1996: 90–91). Venäjällä taas tyyppi ajoitetaan vuosien 1100 ja 1400 väliin (Kirpichnikov 1966: 50, 55–56, 59). Myös Oakeshott on sisällyttänyt kiekkomaiset ponnet osaksi typologiaansa ajoittaen ne hyvin laveasti vuosien 980 ja 1400 väliin (Oakeshott 1964: 95).

Kuva 4. Tavallisimmillaan kiekkomainen ponsi oli joko litteä kiekko (vasemmalla) tai reunoistaan fasetoitu (oikealla). Kuva ja ennallistukset: Mikko Moilanen.

Itse olisin taipuvainen uskomaan, että Asikkalan miekassa on ollut joko linssimäinen tai kiekkomainen ponsi. Petersenin X-tyyppi on hieman aikainen ottaen huomioon Asikkalan löydön ei-rautaiset säilämerkit, joita tavataan rautaisten merkkien ohella myös linssi- ja kiekkopontisten kahvojen yhteydestä. Asikkalan miekan jyrkätekoinen, palkkimainen ja lyhyehkö väistin voisi myös viitata paikalliseen valmistukseen ja/tai varhaisemman kahvatyyppin liittämiseen uudempaan säilään. Hieman samankaltainen väistin tunnetaan Hämeenkoskelta (KM 14684), valitettavasti niinikään ilman pontta, yhdistettynä mahdollisesti oikeinkirjoitetulla ULFBERHT-tekstillä koristeltuun miekansäilään (Moilanen 2015: 406).

Miekan säilämerkit ja ajoitus

Miekan toisella lappeella on ollut upotettu-
na ympyräkuvio kahden kahvaristin välissä (kuva 5). Ympyräkuvion keskellä voi olla niinikään jäänteitä yksinkertaisesta ristikuviosta. Vastakkaisella lappeella olevat merkit eivät ole niin selkeästi näkyvissä, mutta todennäköisesti siellä on kaksi kahvaristiä. Miekkanterän pinnalla on paksuhko palopatinakerros, joten säilämerkit täytyi paljastaa röntgenkuvaamalla, poislukien lähinnä väistintä oleva kahvaristi, jonka päältä palopatina oli varissut pois (kuva 6). Röntgenkuvaus tapahtui Vantaalla ammattikorkeakoulu Metropoliasissa.

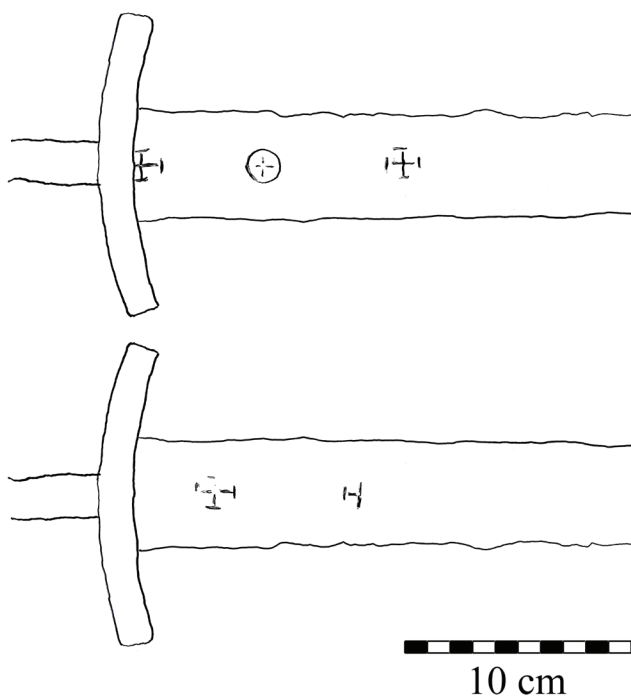
Säilämerkkien materiaali on todennäköisesti ollut jokin kuparipitoinen metalli tai hopea. Johtuen miekan joutumisesta tuleen, säilämerkit ovat sulaneet pois, jättäen jälkeensä pelkät taltalla kaiverretut urat, joihin koristemetalli oli aikoinaan vasaroitu kiinni. Urat on kaiverrettu ns. lohenvyrstöriksi, jotka ovat pohjastaan leveämpiä. Näin pehmeä koristemetallilanka muotoutuu uraan sen pojaa myöten, eikä pääse nousemaan siitä pois. Röntgenkuvas-
sa miekan teränsuussa on yhdellä puolella nähtävissä pieniä vaaleita pisteitä, jotka ovat mahdollisesti säilämerkeistä sulaneita pisaroita. Näitä jäänteitä ei ole tarkemmin

analysoitu. Osuuskunta Arkebuusin suoritaman konservoinnin yhteydessä tosin otettiin metallianalyysi terästä XRF-menetelmällä, jonka tuloksena oli, että terä on yli 99-prosenttisesti rautaa.¹ XRF- eli röntgenfluoresenssispektrometrianalyysi ei paljasta raudan tai teräksen hiilipitoisuutta, joten tällä menetelmällä teräksen ja sitä kautta miekan laatu ei käy ilmi.

Mielenkiintoinen seikka on, että Asikkalan miekassa säilämerkit sijaitsevat hyvin lähellä väistintä, kun normaalisti ensimmäisen merkin ja väistimen väliin jää useampi senttimetri tilaa. Tästä voisi päätellä, että miekan ruotoa on muotoiltu takomalla, jolloin se on venynyt ja näin lyhentänyt terää. Ehkäpä ruotoa on pitänyt muokata juuri kyseisen kahvan kiinnittämiseksi? Toinen vaihtoehto säilämerkkien sijainnille lähellä kahvaosaa voi olla, että merkit on kiinnitetty säilään jälkikäteen, ehkä jopa eri paikassa kuin missä säilä on valmistettu. Ilman säilän metallurgisia analyysejä tähän ei voi ottaa enempää kantaa, sillä pitäisi selvittää, ovatko miekanterän pintakerrokseen käytetyt materiaalit yhdessä mahdollisen miekanterän karkaisumenetelmän kanssa mahdollistaneet tämän.

Säilämerkit ajoittuvat aivan viikinkiajan loppuun, todennäköisemmin ristiretkiajalle. On huomioitavaa, että täysin vastaavia säilämerkkikombinaatioita ei tunneta meiltä eikä muualtakaan Euroopasta. Toisaalta taas muista kuin rautametalleista upotettuja säilämerkkiyhdistelmiä tavataan vain harvoin identtisiä. Syynä tähän ovat symbolisten – ehkä kristillisten – aiheiden laaja kirjo sekä se, että varsinaisten seppien ja pajojen nimien merkitseminen miekansäiliin hävisi. Tämä voi tietysti edelleen olla näkyvissä esimerkiksi tiettyinä symboleina tai kuvioina säilissä, mutta niiden tunnistaminen olisi vaikeaa muiden merkitykseltään epävarmojen kuvioiden seasta.

Kahvaristi tosin on melko yleinen kuvio ristiretkiajan miekansäilissä. Meiltäkin niitä tunnetaan mm. Halikon, Jämsän, Nokian, Raision, Maskun ja Ylöjärven

Kuva 5. Asikkalan Urajärven miekan säilämerkit. Piirros: Mikko Moilanen.

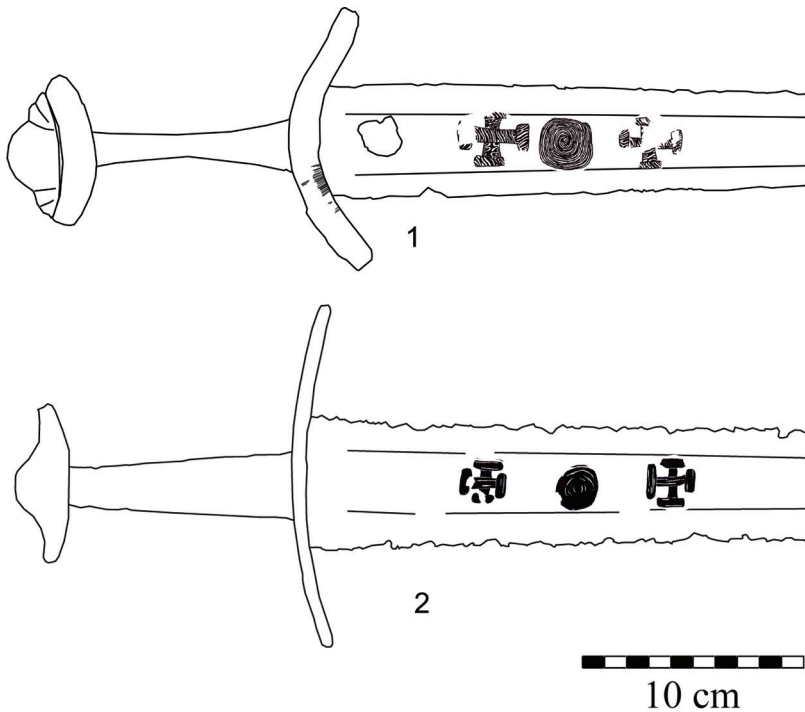

Kuva 6. Lähikuva konservoidusta miekasta, jonka pinnalla erottuu palopatinaa sekä kahvaristin urat, joihin koristemetalli oli upotettu. Kuva: Piritta Häkälä.

miekkalöydöistä (esim. Tomanterä 1978: 40–48). Onpa eräässä Maskun Humikkalan miekassa (KM 8656 H6:1) ympyröiden sisällä olevia kahvaristejäkin, ja Ylöjärven löydössä (KM 3038:1) kahvaristi kahden tällaisen ristin ja ympyrän yhdistelmän välissä. Suoria vastaavuuksia ei kuitenkaan voi vetää, sillä Asikkalan Urajärven miekan kuviot esiintyvät sellaisinaan ilman esimerkiksi kirjainyhdistelmiä tai muita kristillisiiksi tulkittavissa olevia symboleja. Urajärven miekan säilämerkkimotiivit ovat oikeastaan poikkeuksellisen yksinkertaisia.

Hieman samankaltaisia ympyrä- ja ristikuviota tunnetaan nykyisen Saksan alueen miekkalöydöistä, mutta ei kuitenkaan identtisiä (ks. Geibig 1991). Saksan löydöissä tämänkaltaiset kuviot on löydetty linssimäisillä ponsilla varustetuista miekoista, joten Asikkalankin miekan ponsi

on saattanut olla alkujaan tällainen. Alfred Geibig (1991) on ajoittanut miekoissa esiintyvät, ei-rautaiset kahvaristikuviot 1000-luvun puolivälistä 1200-luvun alkuun, mikä sopisi yhteen Suomenkin ajoituksen kanssa. Asikkalan miekan säilän muoto on tyyppillinen alkavalle ristiretkiajalle, sillä siinä on vielä jäänteinä viikinkiajan leveyttä ja massiivisuutta, eikä vielä normaalisti kiekkopontiselle miekalle ominaista siroutta. Eräs tulkintalinja on, että Asikkalan miekan kuviointi on jatkumoa jo viikinkiajan jälkipuoliskolla säiliin ilmaantuville rautaisten ja kuvioteräksisten kahvaristien ja spiraalikuvioiden yhdistelmille (kuva 7). Tällaisia tunnetaan Euroopasta muutamia, meiltäkin mm. Lempäälästä (KM 1996:73) ja Ikaalisista (SatM 10330). Näitä kuvioita esiintyi miekansäilissä joko sellaisinaan tai joskus yhdistettyinä latinankielisiin kirjoituksiin. Tämä voi olla sama ilmiö, joka on

Kuva 7. Rautaisia kahvaristejä ja spiraaleja viikinkiajan miekkalöydöissä: 1. KM 1996:73 Lempäälästä, 2. SatM 10330 Ikaalisista. Piirrookset: Mikko Moilanen.

nähtävissä kahdessa Suomesta löytyneessä, oikeinkirjoitetulla GICELIN ME FECIT -tekstillä varustetussa miekassa. Rovaniemen Marikkovaaran miekka (KM 3631:1) on varhaisempi rautaisen tekstinsä vuoksi, kun taas Halikon Rikalanmäen miekan (KM 12690:479) kirjaimet ovat hopealankaa. Voi olla, että kyseessä on sama tekijä tai paja, materiaalit ja työstötekniikat vain muuttuivat, tai sitten kuvioita ja tekstejä on matkittu suoraan vanhemmasta miekasta.

Asikkalan uusi löytö verrattuna muihin alueen miekkoihin

Asikkalan kunnan alueelta tunnetaan yksi viikinkiajalle ajoittuva miekka, KM 30870:1. Tämä miekka on löytynyt Salon kylän Ala-Pietilän mailta sijaitsevasta polttokenttäkalmistosta, jonka löydökset viittaavat yksinomaan viikinkiajalle. Tutkimuskaivauksia ei kohteessa ole kuitenkaan tehty. Viikinkiajalle miekan ajoittavat sen Petersenin V-tyypin kahva sekä ULFBERTHT-säiläkirjoitus – tai pikemminkin sen jäänteet (Moilanen 2015: 417). Asikkalasta tunnetaan polttokalmistoja myös Salon kylän Kartanonlahdelta, läheltä yllä mainitun miekan löytöpaikkaa, sekä Vähä-Ainiön kylän Äpätistä. Näistä kahdesta ei pelkkien inventointien valossa ole löytynyt ajoittavia esinelöytöjä.

Naapurikunnista tunnetaan enemmänkin miekkoja nuoremmalta rautakaudelta. Hämeenkoskelta tunnetaan yllä mainitun ULFBERTHT-miekan lisäksi viikinkiaikaa nuoremmaksi ajoittuva miekan säilä, jossa on ei-rautaisia merkkejä (KM 22079:1), ajoittuen näin lähelle Asikkalan-kin löydön käyttöaikaa. Hollolasta tunnetaan neljä puhtaasti viikinkiajan miekkaa, Padasjoelta taas kolme miekkaa, joista ainakin yksi linssipontinen voi ajoittua ristiretkiajan puolelle rautaisine säilämerkkeineen (Moilanen 2015: 357). Sysmän löytöjä on viisi, joista yksi on viikinkiaikaa varhaisempi ja loput taas viikinkiajalta.

Asikkalan Urajärven miekka näyttäisi ajoittuvan verrattain nuoreksi löydöksi

koko alueen rautakauden löytöaineistossa. Huolimatta miekan ajoittumisesta viikinkiaikaa hieman myöhäisemmäksi, näkyy siinä edelleen meillä viikinkiajan hautaustraditioille ominainen esineiden tuhoaminen sekä polttaminen vainajan mukana roviolla.

Kiitokset

Kirjoittaja kiittää Lahden historiallisesta museosta FT Hannu Takalaa sekä FM Piritta Häkälää miekan löytökontekstia, tutkimusta ja konservointia koskevasta informaatiosta.

Bibliografia

Arkistolähteet

- Häkälä, P. 2016a. Asikkala, Iso-Kuusela, Tarkastusraportti 6.5.2016. Lahden kaupungin-museo/Päijät-Hämeen maakuntamuseo.
- Häkälä, P. 2016b. Asikkala, Peltopohja, Tarkastusraportti 6.5.2016. Lahden kaupungin-museo/Päijät-Hämeen maakuntamuseo.

Kirjallisuus

- Bruhn Hoffmeyer, A. 1954. *Middelalderens tveæggede sværd* I–II. København.
- Geibig, A. 1991. Beiträge zur morphologischen Entwicklung des Schwertes im Mittelalter: Eine Analyse des Fundmaterials vom ausgehenden 8. bis zum 12. Jahrhundert aus Sammlungen der Bundesrepublik Deutschland. *Offa-Bücher* 71. Neumünster.
- Jakobsson, M. 1992. Krigarideologi och vikingatida svärdstypologi. *Stockholm Studies in Archaeology* 11. Stockholm.
- Jones, L. A. 2002. Overview of Hilt & Blade Classifications. Peirce, I. (ed.), *Swords of the Viking Age*: 15–24.
- Kazakevičius, V. 1996. *IX-XII a. Baltų kalavijai*. Vilnius.
- Kirpichnikov, A. N. 1966. *Drevnerusskoe Oružie 1. Arheologija SSSR* E1–36. Moskva.
- Mandel, M. 1991. Eesti 8.–13. sajandi mõõkade tüpoloogiast ja dateerimisest. Jaanits, L. & Lang, V. (toim.), *Muinasaja teadus I. Arheoloogiline kogumik*: 101–133.
- Moilanen, M. 2015. Marks of Fire, Value and Faith. Swords with Ferrous Inlays in Finland during the Late Iron Age (ca. 700–1200 AD). *Archaeologia Medii Aevi Finlandiae* XXI. Turku.
- Oakeshott, R. E. 1964. *The Sword in the Age of Chivalry*. London.
- Petersen, J. 1919. De Norske Vikingesverd: En Typologisk-kronologisk Studie over Vikingetidens Vaaben. *Videnskapsselskabet Skrifte. II. Hist.-filos. Klasse No. 1*. Kristiania.

Tomanterä, L. 1978. Kaksi Köyliön miekkahautaa: Vanhankartanon C.kalmiston hautat XVI ja XVII. Arkeologian Pro gradu – tutkielma. *Helsingin yliopiston arkeologian laitos*. Moniste 16.

Loppuviite

- 1 Mittauksen on tehnyt Jussi Kinnunen 14.6.2016.

FT Mikko Moilanen on väitellyt Turun yliopiston arkeologian oppiaineesta vuonna 2015 aiheenaan nuoremman rautakauden miekat.
mlsmoilanen@gmail.com